

Марія Мокряк

Національний університет «Одеська юридична академія», Україна

НЕГАТИВНИЙ ТА ПРОФІЛАКТИЧНИЙ ВПЛИВ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ НА ЗЛОЧИННІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ

Mariia Mokriak

National University «Odesa Law Academy», Ukraine

NEGATIVE AND PREVENTIVE EFFECT OF MASS MEDIA ON JUVENILE DELINQUENCY

The article presents analysis of teenage criminality in Ukraine, an overview of causes of illegal behaviour of minors. The level of juvenile delinquency in Ukraine over the past twenty years has changed significantly in the negative direction. Researchers and criminologists suggest that mass media has a significant effect on the level of juvenile delinquency, imposing cult of violence, brutality, inhuman acts and use of drugs as examples to follow. No less harmful for mental development of minors than violent television broadcasts, are computer games, raising the vein of cruelty.

The particular attention is paid to preventive work with the minors. The main tendencies to prevent and control juvenile delinquency are put forward. The emphasis is made on preventive direction: general and individual prevention, applicable by internal affairs in order to eliminate the causes and conditions that contribute to juvenile crimes.

Key words: juvenile delinquency, mass media, promotion of criminal lifestyle in mass media, negative impact on minors.

Метою статті є дослідження впливу засобів масової інформації на формування поведінки та цінностей неповнолітніх.

Слід зазначити, що проблему впливу засобів масової інформації на свідомість взагалі та протиправну поведінку неповнолітніх вивчали такі зарубіжні та вітчизняні вчені як О.І. Бугера, О.В.Волянська, С.В. Кушнарьов, В.О. Головченко, І.К.Туркевич, В.І.Шакун, та інші автори.

Поширювана ЗМІ інформація все більш впливає на поведінку людей, детермінуючи ті чи інші їхні вчинки. Вона впливає на необмежене коло осіб, на все населення в цілому, на злочинців, жертв, працівників правоохоронних органів та суддів, впливає на дорослих і неповнолітніх. При цьому одна і та ж інформація ЗМІ на різних людей має різний вплив: на одних -благодійний, навіть психотерапевтичний, на інших - негативний або навіть провокує, що викликає будь-яку раптову реакцію, в тому числі і кримінальну.

Вплив ЗМІ на суспільство, перш за все, слід розглядати як постійне явище, яке формує морально-психологічний клімат і ставлення до проведених у країні економічних і політичних перетворень, що позначається на рівні правосвідомості населення, впливаючи на кримінологічну ситуацію. Таким чином, інформаційний вплив на кримінологічну ситуацію може бути як накопичувальним, тобто припускати тривале і поступове формування певних соціальних уявлень і особистісних установок, так і імпульсивним, при якому одиниці інформації, які містять криміногенні тригерри, можуть провокувати реципієнтів на здійснення необдуманих дій і можуть породжувати епідемії копіювання злочинів, тобто серій, при яких перший злочин (як правило) агресивного характеру служить прикладом для наступних.

Прикладом тригерного впливу і епідемій злочинності служать епідемії підпалів автомашин в Москві, розстріли школярів в американських школах і інші подібні дії. Як зразок, що вказує на можливі перспективи дослідження тригерів і епідемій можна взяти глибина розробки «синдрому Вертера», тобто епідемії копіювати самогубств.

Вплив ЗМІ на суспільство в цілому, перш за все, слід розглядати як постійну, накопичувальну, тривалу дію, що формує морально-психологічний клімат, ставлення до проведених у країні

економічних і політичних перетворень, що позначається на рівні правосвідомості населення, впливає на кримінологічну ситуацію. Тривала дія ЗМІ може бути як криміногенною, так і профілактичною. Вона характеризується поступовим формуванням криміногенних або антикриміногенних установок, які зберігаються значний

час і після припинення відповідного впливу ЗМІ.

Вплив ЗМІ на кримінологічну ситуацію можна розділити на етапи впливу - вплив на докримінальному етапі, на етапі кримінальної ситуації і посткримінальний вплив. На докримінальному етапі вплив мас-медіа носить загальний характер, під впливом ЗМІ формується саме загальне ставлення людини (саме людини, тому що на даному етапі не можна виділяти ні злочинця, ні навіть потенційного злочинця) до злочинної поведінки. Криміногенним впливом на даному етапі є надання відомостей, що сприяють формуванню кримінальної установки, профілактичний характер мають відомості, що переконують у необхідності правильної поведінки¹.

Вплив ЗМІ на кримінологічну ситуацію можна класифікувати за такими підставами:

- за характером впливу (криміногенний, профілактичний і нейтральний);
- за етапом впливу (докримінальний, на етапі розвитку кримінальної ситуації і посткримінальний);
- за об'єктом впливу (суспільство в цілому, окремі соціально-демографічні групи населення, злочинці / потенційні злочинці, жертви / потенційні жертви, співробітники правоохоронних органів, працівники ЗМІ);
- за тривалістю впливу (накопичувальне, тригерне).
- за типом впливу на злочинність (на злочинність в цілому, на окремі види злочинності, на конкретний злочин).

ЗМІ активно беруть участь у формуванні громадської думки, ставлення населення до принципу верховенства права, діяльності правоохоронних органів і судів, здатні викликати терпимість або навпаки, нетерпимість по відношенню до різного роду правопорушень, надаючи, таким чином, криміногенний або профілактичний вплив на кримінологічну ситуацію.

Діти і підлітки найбільш сприйнятливі до інформації, особливо якщо вона звучить з вуст популярного ведучого в модній телепередачі. При цьому важливо розуміти, що неповнолітні, що не володіють багатим життєвим досвідом, в ряді випадків не можуть адекватно оцінити і відмежувати погане і хороше, приймаючи зразки злочинної і віктимної поведінки².

Злочинність неповнолітніх має свої характерні особливості:

- схильність неповнолітніх до девіантної (що відхиляється від соціальних норм) поведінки і криміногенної активності;
- більш негативна і інтенсивна динаміка відносно загальної злочинності;
- зростання злочинності неповнолітніх на тлі скорочення загальної чисельності цієї вікової групи населення;
- вчинення значної частини злочинів у співучасті з дорослими злочинцями;
- висока латентність;
- збільшення кількості злочинів, скоєних неповнолітніми з психічними відхиленнями, на тлі пияцтва, токсикоманії та наркоманії;
- високий відсоток корисливих і корисливо-насильницьких злочинів (близько 70%);
- підвищена агресивність і жорстокість;
- груповий характер злочинів;
- підвищення рівня рецидиву;
- омолодження вікових меж;
- збільшення частки особливо тяжких злочинів і ін.

Неповнолітні все частіше скоюють злочини, які раніше були властиві тільки злочинності дорослих: торгівля зброєю і наркотиками; сутенерство; викрадення заручників; вимагання; шахрайство; комп'ютерні злочини і ін.

Злочинність неповнолітніх є соціальною основою для злочинності дорослих і становить

¹ Бугера, О.І. (2005). Роль засобів масової інформації як одного з чинників профілактики протиправної поведінки неповнолітніх. *Право України*, 7, 21-22.

² Кушнар'ов, С.В. (2008). Причини та умови розвитку злочинності неповнолітніх. Луганськ: Альма-матер: *Збірник наукових праць*, 1, 50-51.

реальну загрозу суспільній безпеці і нормальному розвитку суспільства і держави.

Дії щодо обмеження, нейтралізації та усунення перерахованих причин злочинності неповнолітніх є найважливішим завданням держави і суспільства, впливаючи як на забезпечення безпеки в суспільстві, так і на добробут соціального розвитку неповнолітніх¹.

ЗМІ впливають на кримінологічну ситуацію в країні шляхом впливу на волю і свідомість людей. Цей вплив може носити як негативний (криміногенний), так і позитивний (профілактичний) характер. Під криміногенним впливом розуміється такий вплив, при якому інформація, передана ЗМІ, підвищує рівень злочинності, призводить до негативних змін її структури і характеру, сприяє зростанню латентної злочинності, підвищує загальний рівень соціальної напруженості в суспільстві, сприяє зниженню толерантності суспільства, нагнітання атмосфери страху, романтизації і героїзації злочинців, віктимізації населення, перешкоджає соціалізації нових членів суспільства (особливо підлітків), викликає відчуження і навіть ворожість по відношенню до правоохоронних органів.

Поряд із цим до негативного впливу ЗМІ можна віднести надання інформації про способи вчинення злочину, приховування його слідів і ухилення від відповідальності.

Особливо сильний вплив ЗМІ надають на формування підліткової агресивності.

Залежно від об'єкта посягання агресію можна поділити на фізичну і вербальну. Під фізичною агресією слід розуміти заподіяння шкоди іншим особам або матеріальним об'єктам за допомогою фізичної сили. Під вербальною агресією слід розуміти заподіяння шкоди іншим особам за допомогою слів, жестів та інших дій не пов'язаних із застосуванням фізичної сили. До вербальної агресії можна віднести словесну образу або приниження іншої людини тощо.

У психології під агресивністю розуміється: «властивість особистості, що полягає в наявності деструктивних тенденцій (диспозицій) в області відносин, готовності і переваги використання насильницьких засобів для реалізації своїх цілей».

Формування агресивності відбувається в результаті спостереження сцен агресії. У дослідженнях впливу ЗМІ на формування агресивності, сцени агресії часто називаються сценами насильства і жорстокості. Це не змінює суті - насильство і жорстокість, є одним із проявів агресії, як правило, фізичного характеру.

Не всі засоби масової інформації здатні демонструвати сцени агресії, технічні можливості радіо виключають таку можливість. Найбільш наочно і реалістично здатне демонструвати сцени агресії телебачення та Інтернет. Друковані засоби масової інформації так само здатні демонструвати сцени агресії, але не так реалістично, як телебачення.

Серед умов, які сприяють зростанню агресії можна виділити «пропаганду насильства засобами масової інформації, смакування в них деталей насильницьких діянь, що створює враження про поширеність і непереможність злочинного насильства, що робить його привабливим для бажаючих самоствердження суб'єктів». Безумовно, формування особистості - це надзвичайно складний і багатофакторний процес, і було б вкрай безвідповідально покладати всю провину на ЗМІ, але наслідки для людини після прочитання чи перегляду новин, що описують жорстокі злочини, можуть бути найбільш згубними².

Разом з тим, психологи відзначають, що у читачів публікацій кримінальної хроніки «спрацьовують захисні механізми психіки, розвиваються реакції уникнення подібної інформації, її «забування» за механізмом витіснення. В результаті роботи цих психологічних механізмів як на індивідуально-особистісному, так і на соціально-психологічному рівнях відбувається десенсибілізація (зниження чутливості) до проявів жорстокості і насильства. Вступають в дію і механізми раціоналізації, що призводять до формування певних суджень типу: «Зі мною (моїми близькими) такого статися не може» або «Та вони (жертви), напевно, самі винні у трагедії»³.

Іншими словами читачі поступово звикають до насильства. В якості ще одного умови розвитку насильницької злочинності А.І. Долгова назвала неефективну роботу багатьох державних органів, в тому числі правоохоронних, що не забезпечують громадянам доступних, швидких і ефективних способів захистити свої права і законні інтереси.

¹ Бугера, О.І. (2005). Роль засобів масової інформації як одного з чинників профілактики протиправної поведінки неповнолітніх. *Право України*, 7, 21-22.

² Бугера, О.І. (2005). Роль засобів масової інформації як одного з чинників профілактики протиправної поведінки неповнолітніх. *Право України*, 7, 21-22.

³ Дашин, І.Н. Детермінація преступности несовершеннолетних. Харків: Знання: Збірник наукових праць, 8, 75-78.

В даному випадку, інформація ЗМІ також може надавати криміногенний вплив. Йдеться про формування соціальних уявлень про те, що поліція працює неефективно. Іншими словами, відбувається стигматизація працівників правоохоронних органів. В даному випадку, громадяни починають ставитися до поліцейських несерйозно або навіть вороже. Відсутність сприяння з боку місцевих жителів негативно позначається на показниках роботи правоохоронців, що лише підтверджує підозри громадян. Більш того, вороже ставлення до поліцейських призводить до відповідної агресії, таким чином утворюється замкнуте коло.

Взаємозв'язок між пропагандою телебаченням злочинного способу життя та рівнем злочинності неможливо заперечувати. Спочатку розглянемо приклади негативного впливу засобів масової інформації, потім - позитивного впливу на рівень злочинності в країні. На початку 80-х років в США було проведено опитування засуджених в тюрмах. Результати аналізу вразили дослідників. Виявляється, що понад 60% засуджених не приховували, що скоїли злочини під впливом фільмів, наслідуючи телевізійним героям, а 22% - взяли на озброєння і керувалися при вчиненні злочину способами і прийомами вчинення злочинів з телепередач. Фільми були своєрідним відеоуроками з професійного скоєння пограбувань, викрадень, вбивств тощо.

Разом з тим, мас-медіа можуть надавати і серйозний профілактичний вплив на населення та особливо на неповнолітніх, спрямований на підвищення рівня правосвідомості, зниження рівня агресії, виховання людей у дусі дотримання норм права, можуть бути направлені на боротьбу з правовим нігілізмом і ліквідацію правової безграмотності, посилення моральних регуляторів у суспільстві¹.

У Керівних принципах ООН для попередження злочинності серед неповнолітніх визначено, що попередження злочинності серед неповнолітніх є найважливішим аспектом попередження злочинності в суспільстві, а молодь може бути вихована на принципах, що не допускають злочинну діяльність шляхом участі в законній, соціально корисній діяльності і розвитку гуманістичного погляду на суспільство і життя².

Сутністю профілактики (попередження, запобігання, недопущення) злочинності неповнолітніх є система соціальних, правових, педагогічних, психологічних, медичних та інших заходів, спрямованих на виявлення, обмеження і нейтралізацію чинників, що сприяють вчиненню злочинів неповнолітніми, тобто особами, які не досягли вісімнадцятирічного віку.

Під факторами, що сприяють вчиненню злочинів, необхідно розуміти весь комплекс причин і умов, через які і завдяки яким неповнолітні скоюють злочини.

Розглянемо приклади позитивного впливу телепередач на злочинність. У той час як на телебаченні транслювався телесеріал «Сімнадцять миттєвостей весни» злочинність в країні скорочувалася в рази. КДБ виступало ініціатором частого демонстрування на телебаченні цього серіалу. Легендарний кіногерой Штірліц приковував до екрану телевізора навіть злочинців.

Профілактичною є також інформація, яка переконує в неприпустимості та неефективності нелегального і тим більше кримінального способу вирішення особистих проблем, руйнує романтичний ореол навколо злочинців. Профілактичним впливом ЗМІ є боротьба з латентною злочинністю, заклики до взаємодії з правоохоронними органами та надання їм усієї інформації про вчинені або заплановані злочини. Поряд з цим, в інтересах правоохоронних органів, ЗМІ може стати каналом дезінформації злочинців і оприлюдненню відомостей, здатних запобігти готуються злочину.

Кримінологічно значима достовірність поширюваної ЗМІ інформації про справжню (реальну) кримінальну ситуацію, перебільшення масштабів кримінальної загрози і дискредитація працівників правоохоронних органів призводить до підвищення напруженості в суспільстві, зростання рівня страху, поширенню «тіньової юстиції». Разом з тим, і невиправдане применшення реальних показників злочинності може мати криміногенні наслідки: з одного боку, громадяни, не знаючи справжніх масштабів злочинності, не зможуть зробити адекватних заходів самозахисту; отже, дезінформація ЗМІ занижує показники злочинності, сприяє підвищенню віктимності громадян.

¹ Кушнар'ов, С.В. (2008). Причини та умови розвитку злочинності неповнолітніх. Луганськ: *Альма-матер: Збірник наукових праць*, 1, 50-51.

² Руководящие принципы Организации Объединенных Наций для предупреждения преступности среди несовершеннолетних ГА ООН Резолюция 45/112 (14 декабря 1960 года) <http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/juveniles_deinquency_prevention.html> (2016, листопад, 05).

З іншого боку, законослухняна людина, переконана ЗМІ в невисокому рівні злочинності, переконавшись в невірності інформацією ЗМІ, перестане довіряти їм, а також правоохоронним органам, а можливо і всій правовій системи державі, що може сприяти його відмові від правопослухняних установок.

Вульгарність, насильство, жорстокість, вириваються з телеекранів, газетних шпальт, з Інтернету, підсилюють установку дитини на агресивні вчинки, примітивізм і безвідповідальність в поведінці. Неповнолітні, будучи особливо чутливими і вразливими, починають сприймати світ неправильно і спотворено.

Велике питання викликає вторгнення ЗМІ в приватне життя сім'ї і дитини. ЗМІ беруть на себе роль вихователя, наставника, повністю захоплюючи свідомість молодшої людини, диктуючи йому правила поведінки. Загальнодоступна інформація ставить свої установки. ЗМІ роблять колосальний вплив на неповнолітнього, формують його ціннісну орієнтацію, моделюючи його поведінку і допомагаючи визначитися при виборі цілей життя¹.

При цьому важливо зауважити, що неповнолітні довірливо ставляться до друкованого, або вимовленого з телеекрану слова, тому неправдиві відомості, маніпулятивні повідомлення сприймаються ними «як істина в останній інстанції». До цього важливого ефекту необхідно додати і інший ефект - масового сприйняття.

Його суть полягає в тому, що в процесі передачі інформації можна пояснити будь-яке положення одній людині, групі осіб, але це неможливо зробити відносно невизначеної маси людей. З огляду на високий ступінь впливу на неповнолітніх суспільної думки, цей фактор «як всі, так і я» може нести істотний руйнівний вплив на морально-правову стійкість особистості неповнолітнього.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що ЗМІ (що розуміються розширено, тобто з урахуванням Інтернет ресурсів, які не зареєстровані як ЗМІ, але поширюють масову інформацію, текстові та аудіо-візуальні твори художньої творчості) можуть надавати на волю і свідомість неповнолітніх глибокий вплив. Такий вплив за характером можна розділити на негативний (криміногенний) і позитивний (профілактичний).

Криміногенний вплив сприяє погіршенню кримінологічної ситуації, що може виражатися в підвищенні загального рівня агресії неповнолітніх, зниженні рівня толерантності, зниження цінності людського життя, ігноруванні права приватної власності тощо. Такий вплив може ускладнювати або навіть перешкоджати діяльності правоохоронних органів, надаючи злочинцям корисну інформацію про методи боротьби зі злочинністю. Криміногенний вплив також може виражатися в підвищенні віктимності населення. Подібна дія може призводити до зростання рівня злочинності, негативних змін її структури, зростання латентності злочинності та інших негативних наслідків. Також надзвичайно небезпечною є інформація, що містить криміногенні тригери, що провокують копіювання злочину.

Особлива роль ЗМІ в попередженні злочинності неповнолітніх зводиться, перш за все, до сприяння соціалізації підлітків, підвищенню значущості морально-етичних норм, що сприяють підвищенню рівня правосвідомості підлітків.

References:

1. Bugera O.I. (2005). Rol zasobiv masovoyi informatsiyi yak odnogo z chinnikov profilaktiki protipravnoyi povedinky nepovnlitnih [The role of the mass media as one of the factors preventing illegal behaviors minors]. *Pravo Ukrayini* [The law of Ukraine], 7, 21-22, [in Ukrainian].
2. Danshin, I.N. (2007). *Determinatsiya prestupnosti nesovershennoletnih* [Determination of minors crime]. Kharkiv: Znannia: *ZbIrnik naukovih prats* [The knowledge, Collected papers], 8, 75-78, [in Ukrainian].
3. Golovchenko, V.O. (2004). *Osoblivosti formuvannya pravovoyi kulturi molodi* [Features of formation of legal culture of youth], *Pravo Ukrayini* [The law of Ukraine], 10, 120-123, [in Ukrainian].
4. Kushnarov, S.V. (2008). *Prichini ta umovi rozvitku zlochinnosti nepovnlitnih* [Causes and conditions of minors crime] Luhansk: *Alma-mater: ZbIrnik naukovih prats* [Alma-mater: Collected papers], 1, 50-51, [in Ukrainian].
5. United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines): resolution / adopted by the General Assembly 45/112 (1960, 14 december).
6. *Zakon pro reklamu 1996* [The Law on Advertising] (Verkhovna Rada of Ukraine). *Ofitsiyinyi visnik Ukrayini* [Official Bulletin of Ukraine], 39, 181, [in Ukrainian].
7. *Zakon pro telebachennya i radiomovlennya 1993* [The Law on Television and Radio Broadcasting] (Verkhovna Rada of Ukraine). *Ofitsiyinyi visnik Ukrayini* [Official Bulletin of Ukraine], 10, 43, [in Ukrainian].

¹ Головченко, В.О. (2004). Особливості формування правової культури молоді. *Право України*, 10, 120-123.